

INKLYUZIV PEDAGOGIKADA PSIXOLOGIYANING O'RNI

Movluda Nurmatova Ibroxim qizi

Pedagog

"ZIYO-ZUKKO UMUMTA'LIM MAKTABI" NTM

Annotatsiya: *Maqolada o'quvchilarning tolerantlik munosabatlarini shakllantirish, o'qituvchilar va ota-onalarning inklyuziv ta'lim va nogironligi bo'lgan o'quvchilarning umumiy ta'lim muhitida xabardorligini oshirishning eng samarali usullari keltirilgan; art-terapiya, ertak terapiyasi, rolli o'yinlardan foydalangan holda inklyuziv sinflarda interfaol darslarni o'tkazish imkoniyatlari.*

Kalit so'zlar: *imkoniyati cheklangan bolalar, inklyuziv ta'lim, nogiron bolalar, ta'lim muhiti, bag'rikenglik, pedagogik ong, bag'rikenglik munosabati.*

Bugungi kunda ilmiy va pedagogik ishlarda inklyuziv ta'lim nogiron bolalarni umumiy ta'lim muhitida o'qitish jarayoni sifatida qaraladi. Inklyuziv ta'lim - bu butun qarashlar falsafasi va uni bitta oddiy ta'rifga sig'dirib bo'lmaydi. Ta'limdagi integratsiya har bir talabning o'qitish joyi, usuli va tilini tanlash huquqi sifatida qaraladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun, agar ular o'qish joyi sifatida umumiy ta'lim tashkilotini tanlasa, maxsus sharoitlar va umumiy ta'lim tashkilotining o'quv jarayoniga to'liq kiritilishi (inklyuziv) maxsus ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasiga mos keladigan tarzda yaratilishi kerak. Boshqa talabalar uchun ta'lim integratsiyasi (inklyuziv) davlat ta'lim standartida taqdim etilgan ta'lim sifati va tezligini ta'minlaydigan inklyuziv va oddiy sinf o'rtasida tanlov erkinligini anglatadi. Ushbu hodisani falsafiy tushunishga asoslangan inklyuziv ta'limning nazariy va uslubiy asoslari va uni amalga oshirish istiqbollari qanday? Ijtimoiy ong shakllaridan biri sifatida falsafa uchun yangi ijtimoiy-madaniy voqelik sifatida ta'lim integratsiyasining mafkuraviy asoslarini ishlab chiqish va inklyuziv jarayonlarni amalga oshirish va rivojlantirish qonuniyatlarini tushunishning uslubiy asoslarini ishlab chiqish katta ahamiyatga

ega. Bu tarixiy-falsafiy, ontologik, gnoseologik, aksiologik, falsafiy va antropologik, ijtimoiy-psixologik kabi falsafiy va uslubiy jihatlarda amalga oshiriladi.

Har tomonlama ta'limning yangi modeli barcha o'quvchilar uchun ta'limdan foydalanish imkoniyati bilan bir qatorda o'ziga xos kamchiliklarga ham ega – bolalarni kamsitmaslik, bezovta qilmaslik, ta'qib qilmaslik va ularga zarar yetkazmaslik, nogiron o'quvchilarni jismonan tajovuz qilmaslikka o'rgatish; ya'ni sabrli bo'lish. Har tomonlama ta'lim - bu birgalikda yashash, o'zaro manfaatlar va muloqot madaniyati. Bag'rikenglik va ishonch pozitsiyasi kelajak avlodlar nizolar va urushlar emas, balki tinch-totuv yashash foydasiga tanlov qilish uchun asosdir. "O'zgalik" bilan doimiy qarama-qarshilik muloqotga, muloqotga intilayotgan har bir kishidan bag'rikenglik va bilim talab qiladi, chunki demokratik jamiyatda sog'lig'i turlicha bo'lgan bolalar alohida yashashi va o'qishi kerak emas, balki sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda bir xil huquqlarga ega bo'lishi kerak. ta'lim olish, muloqot qilish va istiqbolli martaba uchun imkoniyatga ega bo'lish. Tolerantlik hodisasi axloq, axloq, ijtimoiy ish, ta'lim va hokazo masalalarga oid nazariy ishlarda keng tahlil qilingan. Tolerantlikning birlamchi ma'nosini lotin tilida topish mumkin, "tolerantia" so'zi sabr ma'nosini bildiradi [1, 1126-bet]. Keyinchalik "bag'rikenglik" "boshqalarning fikri, urf-odatlarini yoki xatti-harakatlarini hukm qilishda indulgensiya yoki bag'rikenglik; mutaassiblikdan, irqiy yoki diniy xurofotdan ozodlik; chidash harakati yoki chidash qobiliyati" [3, 1320-bet]. "Bag'rikenglik" universal tushuncha va qadriyat bo'lsa-da, bu so'zning ma'nosi turli madaniyatlarda noaniq va bahsli; bu xalqlarning tarixiy tajribasi va madaniy sxemalariga bog'liq. Ingliz tilida bag'rikenglik – "inson yoki narsani norozilik va qoralashsiz idrok etishga tayyorlik va qobiliyat", frantsuz tilida "boshqalar erkinligini, ularning fikrlash tarzi, xulq-atvori, siyosiy va diniy qarashlarini hurmat qilish".

Xitoy tilida "bag'rikeng bo'lish" "boshqalarga saxiylik va rahm-shafqat ko'rsatish" degan ma'noni anglatadi. Arab madaniyatlarida "bag'rikenglik" "kechirimlilik, iltifotlilik, muloyimlik, muloyimlik, rahm-shafqat, xayrixohlik, sabr-

toqat va boshqa odamlarga mehr-muruvvat” [4]. Volter nomi bilan tanilgan Fransua-Mari Arue, fransuz ma’rifatparvari yozuvchisi, tarixchisi va o’zining zukkoligi bilan mashhur faylasuf, bag’rikenglikning eng izchil himoyachisi edi. Volter o’zining “Bag’rikenglik to’g’risida” risolasida biron bir dinni tanqid qilmaydi, balki ular o’z mohiyatiga ko’ra rahmdil bo’lib, qanday qilib xurofot va murosasizlik bilan zanglaganini ko’rsatadi. Uning fikricha, barcha e’tiqodlar ifodalash imkoniyatiga ega bo’lishi kerak, ammo "jinnilikning balandligi hamma odamlar bir xil fikrda bo’lishga majburdir" degan ishonchni hisobga olish kerak. Faylasuflar va eng avvalo Volter faoliyatining eng muhim natijasi bag’rikenglikni umuminsoniy qadriyat va dinlar, xalqlar va boshqa ijtimoiy guruhlar o’rtasidagi tinchlik va hamjihatlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida tan olish edi [3].

Tolerantlik - bu juda shaxsiy fikrlash usuli, lekin u insonning ijtimoiy munosabatlariga ta’sir qiladi, shuning uchun murakkab ijtimoiy ahamiyatga ega. U jamoat va shaxsiy qadriyatlar va manfaatlar orasidagi bo’shliqqa joylashtirilgan. Odamlar turli xil hayotiy tajribalarga ega, shuning uchun "bag’rikenglik" so’zining ma’nosi sub’ektiv ta’sirga ega: ba’zi odamlar uchun bu noqulaylik yoki kelishmovchilikni anglatadi, ular chidashlari kerak bo’lgan narsani anglatadi, masalan, odamlar gavjum joylarda shovqinli odamlarga chidashlari kerak. ishda kayfiyatsiz xo’jayin. Boshqalar uchun bu boshqa odamlarning xatti-harakati, fikrlari, g’oyalari yoki qadriyatlariga, masalan, ilmiy munozara yoki siyosiy tortishuvlarda yoki shunchaki do’stona suhbatda toqat qilishlari kerak bo’lgan ziddiyatni (yashirin va ochiq) anglatadi. Shuning uchun bag’rikenglik tushunchasi sub’ektiv bahoga ega bo’lishi mumkin, bu ilmiy tadqiqot va nazariy munozaralar uchun jozibadorroq, ammo ta’lim sharoitida uni amaliy rivojlantirish uchun qiyinroqdir.

Tolerantlik va uni qanday rivojlantirish kerak. Demak, savol tug’iladi: ta’lim muhitida bag’rikenglikni qanday rivojlantirish kerak? Tolerantlik faqat loqaydlik, konformizm, o’z manfaatlarini buzish bilan cheklanmasligi kerak; u dialog shaklida ishlab chiqiladi. Bu, birinchi navbatda, barcha ishtirokchilarning o’zaro munosabatini va faol pozitsiyasini nazarda tutadi. Bag’rikenglik - bu o’z qadriyatlari va manfaatlariga ega bo’lgan, agar kerak bo’lsa, ular uchun ajralib turishga tayyor,

lekin shu bilan birga boshqa odamlarning manfaatlari va qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'lgan, tushunadigan etuk insonning hayot tarzining muhim tarkibiy qismidir. boshqa odamlarning chegaralari. Ammo o'smir etuk shaxs emas va to'liq shakllangan shaxsiyatga ega emas, balki rivojlanayotgan, paydo bo'lgan shaxsdir. Savol insonning bag'rikengligini qanday rivojlantirishda. Tolerantlik ruhida tarbiyalash faqat “bag'rikenglik” va “bag'rikeng shaxs” tushunchalarini o'zlashtirish bilan cheklanmaydi. Gordon Allportning ta'kidlashicha, bag'rikenglik yoki murosasizlikka moyillik erta bolalik davrida shakllanadi: “Aftidan, bag'rikeng bolalar do'stona va mos muhitda bo'lgan oilalarda o'sadi. Bu bolalar nima va qanday qilishlaridan qat'iy nazar seviladi va qabul qilinadi. Bunday oilalarda jazolar unchalik qattiq va ziddiyatli emas, bolalar ota-onaning g'azabini oldini olish uchun har daqiqada o'z impulslarini bostirishga majburlanmaydilar... Ilgari, odatda bag'rikeng bolalardan farqli o'laroq, g'arazli bolalar tarbiyalangani aniqlangan. "tahdidli muhit". Tolerant bolalar hayotining leytmotivi jazo va tahdid emas, balki xavfsizlikdir”. G.Ollport har bir shaxs o'ziga xos va o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi, deb ta'kidladi [2].

Savodsizlik - bag'rikenglikning katta dushmani, shuning uchun ta'lim muassasalari va maktab psixologining maqsadlari bir-biriga mos keladi. O'quvchilar, ota-onalar va o'qituvchilarda bag'rikenglik munosabatini shakllantirish va savodsizlikka barham berish dasturiga quyidagilar kiradi:

- ommaviy axborot vositalari va video resurslarni majburiy qo'llagan holda seminarlar, davra suhbatlari va muhokamalar tashkil etish;

- nogiron shaxsning ijobiy qiyofasi muammosi bo'yicha o'yinlar va treninglar o'tkazish, inklyuziv ta'limga nisbatan salbiy stereotiplar va noto'g'ri qarashlardan xalos bo'lish, o'quv jarayonining barcha ishtirokchilari (talabalar, o'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar) o'rtasidagi majburiy o'zaro munosabatlar;

Inklyuziv ta'limga ijobiy munosabatni shakllantirishning eng samarali shakllari deb topilgan rolli o'yinlar va ertak terapiyasi:

- inklyuziv ta'lim muhitida muammolarni hal qilish usullari va usullarini o'rganish uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarini rejalashtirish va

o'tkazish;

ish tajribasi, muloqot qobiliyatlari va boshqalar bilan almashish va almashish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alekhina S.V., Semago N.Ya., Fadina A.K. Inclusive education. Issue 1. - M.: Center "School Book", 2010.
2. Allport G. The Nature of Prejudice. (1979). Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co.
3. Asmolov A. G. (Ed.). Towards a tolerant consciousness. M., Meaning, 2000, p. 255.
4. Aydarbekova A.A. Organizational Foundations for Forming a Positive Culture of an Inclusive School, Almaty, 2013.
5. Blazhevich V.A., Blazhevich S.Ya. Tolerance // Encyclopedia of Sociology, 2003, 435 p.
6. Blonsky P.P. Modern philosophy. Between idealism and science. - M.: "Librokom", 2011.
7. Boskis R. M., Levina R. E. Basics of training and education of abnormal children. M., 1965, pp. 101 - 122.
8. Federal Law "On Education in the Russian Federation" dated December 29, 2012 N 273-FZ (last edition).